

Szűts István Gergely

OPTÁLÁSI JEGYZŐKÖNYVEK MINT A TRIANONI MENEKÜLTKÉRDÉS FORRÁSAI*

Az első világháborút követően a történeti Magyarország utódállamaival elfogadott kisebbségvédelmi szerződések ugyan garantálták a szomszéd országokhoz került kisebbségek jogait, azonban az új államok ezeket sok esetben egyszerűen figyelmen kívül hagyták. A magyar területek elfoglalása, és az idegen hatalmak berendezkedése mellett ez is közrejátszott abban, hogy a környező országokból tömegesen menekültek különböző társadalmi státuszú, döntően magyar identitású személyek Magyarországra. A későbbi utódállamok, hogy helyzetüket minél előbb megszilárdítsák, már 1918 őszétől hűségesküt követeltek az általuk megszállt területeken élő, jogilag még magyar állampolgároktól, főleg a köztisztviselőktől.¹ Az ezt megtagadókat gyakorta kiutasították az új, hivatalosan még el nem ismert országból.² Emiatt a kiutasítottak kénytelenek voltak Magyarországra menekülni/költözni, majd állampolgárságot szerezni. A nagyarányú és 1918 novemberétől folyamatosan növekvő bevándorlás regisztrálása, valamint kontrollálása az amúgy is nehéz helyzetben lévő magyar kormányokra várt.

Az 1918 végétől tapasztalható tömeges beáramlás, valamint a folyamatosan változó és bizonytalan politikai helyzet miatt csak 1919 szeptemberében született határozat egy budapesti székhellyel működő úgynevezett Béke-előkészítő Iroda és menekültügyi kormánybiztoság felállításáról. Ennek illetékességi körébe tartoztak a béke-előkészítés során felmerülő kérdések, problémák, valamint a kiutasított menekültek ellátása. A főként erdélyi menekültekből álló Béke-előkészítő Iroda kezdetben előnyt biztosított az Erdélyből érkező menekültek segélyezésében, segítette őket az álláshoz és lakáshoz jutásban. A felvidéki és délvidéki menekülteket ekkoriban még csak társadalmi szervezetek segélyezték, ami természetesen elégedetlenséget váltott ki az érintettekben. A visszas helyzetet végül a

* A tanulmány az MTA Lendület Trianon 100 kutatási projekt keretében valósult meg.

¹ Erdélyben például a Nagyszebeni Kormányzótanács vallási és közoktatásügyi tárca vezetője 1919. febr. 16-án kelt 931. sz. rendelete értelmében mindazon állami tisztviselők, akik továbbra is a román állam szolgálatában szándékoztak maradni, kötelesek voltak febr. 28-ig a román állam iránti hűségesküt letenni. *Nagy Szabolcs*: Impériumváltás Sepsiszentgyörgyön, 1918–1920. In: A Székely Nemzeti Múzeum/Acta Siculica 2012–2013. évkönyve. Szerk. Kinda István. Sepsiszentgyörgy 2013. 345–356.; A MÁV esetében a megszálló román hatalom 1919. jan. 17-én rendelkezett arról, hogy az elfoglalt területeken a román vasúttársaság, a CFR átveszi a magyar vasút feladatait, az alkalmazottaktól pedig hűségesküt követel. *Raffay Ernő*: Erdély 1918–1919-ben. Bp. 1987. 211.

² *Kovács Éva*: Hontalanok. Az 1922-ben Kassáról kiutasítottak listájáról. In: Magyarságkutatás. A Magyarságkutató Csoport évkönyve. Szerk. Juhász Gyula. Bp. 1988. 315–321.

magyar kormányzat úgy oldotta meg, hogy az 1920. április 19-én 3.240/1920 M. E. sz. alatt kiadott rendelettel létrehozta az Országos Menekültügyi Hivatalt (a továbbiakban: OMH), amely költségtétel nélkül volt hivatott intézni a folyamatosan érkező menekültek ügyeit.³ Az OMH legfőbb feladata a határon túlról tömegesen érkező menekültek regisztrációja és támogatása lett. Elvben tehát 1920 nyarától minden Magyarországra legálisan belépőt regisztráltak az OMH alkalmazottai a határon. Az OMH mellett olyan jelentős állami vállalatok is regisztráltak az utódállamokból érkező munkavállalóikat, mint a Magyar Királyi Államvasutak (a továbbiakban: MÁV) és a Magyar Királyi Posta. Utóbbinál például 1920-ban az OMH-nál meglévő regisztrációs adatok mellett a menekülés előtti utolsó állomáshelyet is fel kellett tüntetni.⁴

A magyar kormányzat 1920. október 1-jétől beköltözési tilalmat vezetett be a beáramlás erősödése miatt. Ennek értelmében ezután csak olyan személyek léphettek át a határt, akik tartózkodásuk szükségességét a hatóságok megítélése szerint bizonyítani tudták. Pozitív elbírálás esetén a Népjóléti Minisztériumtól beköltözési engedélyt kaptak, ami egyik előfeltétele volt annak, hogy visszahonosítási, állampolgársági ügyüket elindítsák.

Abban, hogy a menekültáradat később nem öltött nagyobb méreteket, nagy szerepe volt gróf Bethlen István későbbi miniszterelnöknek, aki a Menekültügyi Tanács⁵ vezetőjeként javasolta a beáramlás korlátozását.⁶ Bethlen indoklása szerint a nemzet számára két súlyos következménnyel járhatott a menekültek további beözönlése: egyfelől azzal, hogy az utódállamokban jelentősen csökken majd a magyarság, elsősorban az értelmiség számaránya, másfelől pedig az áttelepülők komoly társadalmi feszültségeket idézhetnek elő az amúgy is bizonytalan helyzetű országban.⁷ Bethlent az 1920. október 1-jén a minisztertanács ülésen elhangzottak, főként a menekültek indítékaira tett félreérthető kijelentései és a beáramlást korlátozó tervezete miatt még később is sokáig támadták.⁸ A Bethlen által beterjesztett és október 23-án 8.352/1920. M. E. sz. alatt elfogadott

³ *Petrichevich-Horváth Emil*: Jelentés az Országos Menekültügyi Hivatal négy éves működéséről. Bp. 1924. 4.

⁴ Magyar Királyi Posta és Távírdai Rendeleték Tára (1920) 35. sz. 151.

⁵ A 3.240/1920. M. E. számon kiadott kormányrendelet azt is szabályozta, hogy az Országos Menekültügyi Hivatal mellett, véleményező testületként az Országos Menekültügyi Tanács is szerepel.

⁶ *Szász István Gergely*: „A szükséglakások felét menekültek kapják...” érdekkonfliktusok és előítéletek az 1920-as évek miskolci lakásügyeiben. *Korall* (2010) 40. sz. 114–133.

⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), Miniszterelnökség Levéltára, Központilag iktatott és irattározott iratok (a továbbiakban: K 26). 1922.-XLIII. t. 1299. cs. 8617/1920.

⁸ „A kiköltözők nagy része (70%) önként érkezik, így nem számít menekültnek [...] Jórésztük legtöbbször könnyű elhelyezkedést keresve vándorol ki, mely törekvéseikben nagymértékben támogatja őket a megszálló hatalom is.” MNL OL K 26 1922.-XLIII. t. 1299. cs. 8617/1920.

kormányrendelet meghatározta, hogy a jövőben milyen jog alapján lehet letelepedést kérni Magyarországon. A rendelet elsősorban a családegyesítés céljából, a megkezdett egyetemi tanulmányok folytatása, valamint bizonyított kiutasítások miatt érkezők esetében tette lehetővé a mérlegelést, más indokok alapján azonban – legalábbis elvben – senki sem kaphatott beutazási engedélyt. Emellett fenntartotta azt a korábbi szabályozást, hogy a menekültek csak a kijelölt határállomásokon regisztrálhatnak. Aki ezt figyelmen kívül hagyta, az később semmilyen segélyre nem volt jogosult. A határállomásokon felvett hivatalos kérelmeket az OMH és a Belügyminisztérium által megbízott kéttagú bizottság véleményezte, és csak egyetemes döntésük esetén kaphatták meg a kérvényezők a beutazási engedélyt.

Kétségtelen, hogy az 1920 októberében bevezetett, majd 1921 végéig negyedévente meghosszabbított szigorításoknak köszönhetően – hivatalosan legalábbis – jelentősen csökkent a Magyarországra áttelepülők száma.⁹ A „határzár” azonban mégsem működött tökéletesen, erre utal többek közt egy, a Belügyminisztériumból származó, az államrendőrség kerületi főkapitányainak címzett 1921 júniusában kelt szigorúan bizalmas utasítás.¹⁰ Eszerint a határellenőrző szervek sokszor engedékeny magatartása, valamint a folyamatban lévő illegális beáramlás miatt még mindig nagyon magas volt a beköltözni kívánók aránya. Felhívták ezért a főkapitányok figyelmét arra, hogy az érvényben lévő rendelet értelmében az olyan kérvényezők (iparos, orvos, gyógyszerész stb.) ügyében, akiknek megélhetése – szemben a korábbi állami alkalmazottakkal – az utódállamokban továbbra is biztosított, sokkal szigorúbban járjanak el. Ezen felül pedig ügyeljenek arra is, hogy a 3.097/1920. res. B. V. rendelet értelmében a magyar faji szempontból nem kívánatos egyének beköltözését egyszerűen meg kell akadályozni.¹¹ A határon szolgálatot teljesítők kétségtelenül nehéz helyzetben voltak, hiszen a kiadott rendeletet nem volt könnyű végrehajtani, látva a határra érkező, sok esetben a határ közelében ragadt, vasúti kocsiban vagy az ég alatt veszteglő honfitársaikat.¹²

Az utódállamokból Magyarországra érkező személyek alapvetően kétféle státuszt kaphattak.¹³ Menekült az volt, aki csak a magyar állam segélyében bízhatott, optáns (állampolgárságért folyamodó) pedig az, akinek a trianoni döntés

⁹ Az OMH adataiból kiderül, hogy míg 1920-ban több mint 120 ezren menekültek Magyarországra, addig 1921-ben már csak 26 ezren. *Petrichevich-Horváth E.*: Jelentés i. m. 37.

¹⁰ MNL OL K 26 1922.-XLIII. t. 1299. cs 684/1921.

¹¹ Uo.

¹² A Kereskedelemügyi Minisztérium több alkalommal is jelezte a Miniszterelnökségnek, hogy a román hatóságok gyakran egyszerűen kitétek a határig eljuttatott optálókat a határ közelében. Ennek legfőbb oka az volt, hogy az előzetesen megállapodottakkal ellentétben nem vagy csak nagyon nehezen akarták átadni a vasúti kocsikat a MÁV számára. MNL OL K 26 1922.-XLIII. t. 1299. cs. 684/1921.

¹³ *Aradi Gábor*: Az optálás kérdése Tolna megyében. In: Tolna Megyei Levéltári füzetek 10. Szerk. Dobos Gyula. Szekszárd 2002. 156.

értelmében jogában állt, hogy az otthon maradt ingó és ingatlan vagyona feletti ellenőrzést visszaszerezze, vagy bejelentse arra való igényét. Az utóbbi státusz sokkal előnyösebb és így természetesen vonzóbb volt a beköltözők számára.

Az optálás

1921. június 26-án a magyar nemzetgyűlés ratifikálta a trianoni békeszerződést, s ezzel hivatalossá váltak az új államhatárok és a Trianonban hozott rendelkezések.

A békeszerződés egyik legfontosabb kérdése az állampolgárság megítélésének tisztázása volt.¹⁴ A VII. rész 61–66. cikkelyei rendelkeztek az állampolgárságról, valamint az optálás kérdéseiről. A 61. cikkely kimondta, hogy mindazok, akiknek (községi) illetősége azokon a területeken található, amelyek egykor az Osztrák–Magyar Monarchia részét képezték és nem maradtak a trianoni döntés után magyar fennhatóság alatt, elvesztették magyar állampolgárságukat és ezzel párhuzamosan az új állam polgárai lettek. Az egyén választási szabadságát teljes mértékben figyelmen kívül hagyó rendelkezés nagyban elősegítette a magyar államhoz lojális, határon túlra került emberek menekülését vagy Magyarországra való átköltöztetését. A 63. cikkely megpróbálta valamelyest fenntartani az önrendelkezés látszatát azzal, hogy a 18. életévüket betöltött személyek számára a békeszerződés életbe lépésétől számított egy éven belül lehetőséget adott a magyar állampolgárság fenntartásának (opció) igénylésére. A 64. cikkely az optálás jogkörét kibővítve lehetőséget adott az állampolgárság megtartására azok számára is, akik faji vagy nyelvi alapon különböztek illetőségi helyük többségi társadalmától.

A törvénycikkék az opciós jogok mellett az érintett személyek kötelezettségeit is rögzítették. E szerint az optálási határidő letelte után egy évvel kötelesek voltak áttenni lakhelyüket az általuk választott országba. Ez (elvben) nem jelenthetett vagyonesztést. A rendelkezés kikötötte ugyanis, hogy az optálók megtarthatják korábbi ingatlanjaikat, ahhoz akadály nélkül visszajárhatnak, ingóságukat pedig mindenféle illeték nélkül átvihetik az államhatárokon. A 65. cikkely próbálta szavatolni az opciós rendelkezés végrehajtását. E szerint mindenki saját döntése alapján választhatott állampolgárságot, hatósági rendelkezéssel, intézkedéssel befolyásolni senkit nem lehetett. A gyakorlatban azonban az új államok hatóságai és helyi vezetői gyakran figyelmen kívül hagyva ezt a rendelkezést, igyekeztek távozásra bírni a kisebbséghez tartozó személyeket.¹⁵

A trianoni döntés ratifikálásának napjától egy éven át, 1922. június 26-ig állt fenn tehát a lehetősége annak, hogy az utódállamokba került, magukat magyarnak

¹⁴ *Szűts I. G.*: A szükséglakások felét menekültek kapják i. m. 117.

¹⁵ *Aradi G.*: Az optálás kérdése i. m. 156.

vallók az anyaországban magyar állampolgárságot igényeljenek. Ez idő alatt az utódállamokból menekült/átköltözött személyek elvben mindenféle joghátrány nélkül települhettek át Magyarországra. Az optáló az első fokú közigazgatósági hatóságnak, a járási főszolgabírónak vagy a városi tanácsnak adhatta be kérelmét, de fordulhatott közvetlenül a Belügyminisztériumhoz is. Az ügyben a Belügyminisztérium döntött és az első fokú közigazgatósági hatóságon keresztül értesítette a kérvényezőt. A hivataloknak elvben havonként kimutatást kellett küldeniük a Belügyminisztériumnak az optálók számáról, azonban a beszámolók a fennmaradt források szerint csak elég rendszertelenül érkeztek meg a fővárosba.¹⁶

Az optálásnak a gyakorlatban két formája létezett: a magyar állampolgárság fenntartása valamint megszerzése. Előbbibe tartoztak a történeti Magyarországon illetőséggel és így magyar állampolgársággal rendelkezők, míg utóbbiba azok, akik akár már évtizedek óta Magyarországon éltek, de nem rendelkeztek sem illetőséggel, sem állampolgársággal. Emellett a trianoni döntéstől függetlenül – elsősorban az iparendélyek kiváltása és főként az italkimérések engedélyeztetése kapcsán – elenyésző számban más típusú optálási kérelmek is érkeztek a törvényhatóságokhoz.¹⁷

Az illetőség kérdése

Az állampolgárság megszerzésének egyik alapfeltétele a községi illetőség igazolása volt. A kérvényezőknek bizonyítaniuk kellett, hogy 1918 novembere előtt Magyarország valamely településén illetőséggel rendelkeztek. Az illetőség kérdését még a történeti Magyarországon sem értelmezték egyértelműen. Az impériumváltások után ez még bizonytalanabbá vált, különösen, hogy a kérvényezők egy része hátrahagyott papírjai miatt állításait sem tudta bizonyítani. Egy-egy illetőség bizonyítását a következő években gyakorta nehezítette az is, hogy az utódállamok hivatalai hátráltatták vagy egyszerűen megtagadták annak kiállítását. A problémát fokozta, hogy az illetőség jelentését a békeszerződésben sem határozták meg pontosan, sőt az Osztrák–Magyar Monarchia egyes tartományaiban is mást és mást értettek alatta.¹⁸

A községi illetőség fogalma eredetileg nem az állampolgársághoz, hanem a községi önkormányzat kialakulásához, a községi polgárjoghoz kapcsolódott. Az Osztrák–Magyar Monarchiában 1867-től a tartózkodás szabadsága miatt az osztrák és magyar állampolgárok bárhol letelepedhettek még úgy is, hogy a Monarchián belül nem létezett egységes állampolgárság. Emiatt osztrák

¹⁶ Az optálási jelentések formai és tartalmi részleteihez lásd a Belügyminisztériumhoz felterjesztett főszolgabírói, illetve alispáni jelentéseket.

¹⁷ *Aradi G.*: Az optálás kérdése i. m. 161.

¹⁸ *Ganczer M.*: Az első világháború utáni i. m. 184.

illetőséget osztrák állampolgárok, míg magyart csak magyar állampolgárok szerezhettek.¹⁹ Az illetőség így elveszítette korábbi funkcióját, és az állampolgárság körébe került. Ettől függetlenül minden állampolgárnak kellett rendelkeznie községi illetőséggel. Minden egyénnek csak egy illetősége lehetett, mivel egy másik község kötelékébe való lépéssel az előző automatikusan megszűnt.²⁰

A korabeli közvélekedéssel ellentétben az illetőség nem volt feltétlenül azonos a születési hellyel, sőt a tartózkodási hellyel sem.²¹ A gyermekek születésükkor apjuk, a nők házasság útján férjük illetőségét szerezték meg. Elvált nők esetében a házasság előtti illetőség lett ismét érvényes, a külföldi elvált nők pedig nem veszítették el magyar állampolgárságukat.

A magyar állampolgárság jogi kereteit az 1879. évi L. tc. szabályozta. A trianoni döntés idején a községi illetőséget újraszabályozó és községekről szóló 1886. évi XXII. tc. volt érvényben. Ennek egyik lényegi pontja az volt, hogy új illetőséget négy év folyamatos ott tartózkodás és a községi adóteherhez való hozzájárulás után kaphatott valaki.²² Az ennek a kritériumnak megfelelő állampolgár nem volt köteles kérvényezni új illetőséget, a törvényben meghatározott pontok teljesítése után automatikusan megkapta azt.

A születési hely, az illetőség és a tartózkodási hely meghatározása a jogi szabályozások ellenére az optálási eljárások során gyakran problémákat okozott. Bár az optálási jegyzőkönyvekben az illetőségre kérdeztek rá, sokan ez alatt legutolsó tartózkodási helyüket értették. Különösen gyakori volt a félreértés azoknál az állami alkalmazottaknál, akiket 1918 novembere előtt többször is áthelyeztek. Ilyen esetekben sokszor előfordult, hogy a kérelmező a születési helyét, azaz az alanyi jogon kapott illetőségét adta meg illetőségi helynek. Ezek a személyek állomáshelyeiken vagy nem töltötték ki a négy esztendő, vagy nem értvén a kérdést, egyszerűen a születési helyüket diktálták be a hivatalnokoknak.

A helyzet bonyolultságát jól mutatja dr. Nuszbek Sándor esete, akinek ugyan utolsó állomáshelye Kassa volt, illetőségnek azonban előző munkahelyét, Beregszászt adta meg. Nuszbek 1900 és 1918 között négy törvényszéken (Békéscsabán, Gyulán, Beregszászon és Kassán) dolgozott. 1910 és 1918 között a beregszászi ügyészségen volt, ahonnan 1918 nyarán helyezték át Kassára. A férfi tehát ténylegesen már Kassáról menekült, de illetőségeként Beregszászt jelölte meg.²³

¹⁹ Uo. 185.

²⁰ Uo. 187.

²¹ Eddig több mint húszezer állampolgársági igénylés történt Budapesten. Pesti Hírlap, 1922. június 11. 6.

²² A négy éves meghatározás az 1876. évi. V. tc.-ben szerepel.

²³ Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL VaML), Szombathely város polgármesteri iratai, Illetőségi ügyek (a továbbiakban: V.173.e.) I.84/1922.

1918 novemberétől a határvonalak bizonytalansága, az ország belseje felé nyomuló ellenséges csapatok miatt gyakran előfordultak olyan esetek, amikor egy-egy alkalmazottat rövid idő alatt többször is áthelyeztek. A MÁV iratanyagában szereplő több ezer értesítés között számtalan ilyen eset található.²⁴ Egy sepsiszentgyörgyi pályamérnököt például az 1918 novemberét követő három hónapban előbb Kolozsvárra, majd Nagyváradra, végül pedig a miskolci üzemigazgatósághoz irányították. Nem ritkán az alkalmazottaknak az éppen aktuális erőviszonyoktól függően akár napokon belül többször is költözniük kellett. Bergner Jakabot például egy héten belül Pozsonyból előbb Érsekújvárra, majd a budapesti Nyugati pályaudvarra helyezték át.²⁵

Sajnos az optálási jegyzőkönyveket rögzítő hivatalok egykori működésébe nem látunk bele, ezért mindössze a sajtópolémia, valamint a gyakorta rontott jegyzőkönyvi bejegyzések árulkodnak arról, hogy az illetőség kérdése kapcsán komoly bizonytalanság uralkodott még az ügyintézők között is.

Mivel az optálási határidő 1922. július 26-ai lejáratá után is tömegesen érkeztek még kérvények,²⁶ és rengeteg olyan személy akadt, akinek magyar állampolgársága nem volt egyértelműen megállapítható, a magyar kormánynak sürgősen rendeznie kellett a súlyos társadalmi problémákat okozó helyzetet.²⁷ A magyar állampolgárság megszerzéséről, fenntartásáról vagy éppen az arról való lemondásról a 6.500/1921. M. E. sz. rendelet határozott. Ebben a II. és III. fejezet külön foglalkozott az optálás kérdéskörével. Egy évvel később, az 1922. évi XVII. tc.-ben módosították az 1879. évi állampolgárságot szabályozó törvényt. Ennek értelmében, aki a világháború kitörése, azaz 1914. július 26-a után elbocsátás vagy hatósági határozat nélkül veszítette el magyar állampolgárságát, és Magyarország területén lakott vagy itt kívánt letelepedni, azt a belügyminiszter kivételesen a visszahonosításhoz megkívánt kellékek hiányában is visszahonosíthatta. Mindezt csak akkor igényelhetette a visszahonosítást kérő, ha 18. életévét betöltötte, nem volt cselekvőképtelen és visszahonosítását különös méltánylást érdemlő körülmények indokolták. Ez a rendelkezés is a magyarországi lakóhelyhez kötötte az állampolgárság megszerzését. Az illetőség igazolásával kapcsolatos fenti problémák

²⁴ MNL OL MÁV Gyűjtemény. MÁV menekülők ügyeinek központi vezetősége iratai (a továbbiakban: Z-1610) 1919–1922.

²⁵ *Szüts István Gergely*: Vasutas vagonlakók és a MÁV menekültpolitikája 1918–1924. *Múltunk* 57. (2012) 4. sz. 89–112.

²⁶ A Pesti Napló beszámolója szerint 1922. július 24-én, két nappal az optálási határidő lejáratá előtt Budapesten közel kétezeren igyekeztek leadni kérelmüket a hivatali ügyintézőknek. Sőt, a beszámoló szerint rendőri védelemre is szükség volt, hogy az ügyintézők a megnövekedett munkát a feszült kérvényezők közt végezni tudják. Az aznap leadott kétezer kérvényen túl még harmincezer várt elbírálásra. Kétezer család jelentkezett az optálás utolsó előtti napján. *Pesti Napló*, 1922. július 27. 2.

²⁷ A M. Kir. Kormány 1919–1922. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Bp. 1926. 29.

orvoslásául a belügyminiszter jogává tette a törvény annak igazolását, hogy az állampolgárságért folyamodó személy illetősége a békeszerződés hatályba lépésének idején Magyarországon volt. A döntés ellen jogorvoslatnak helye nem volt.²⁸ A visszahonosítás napi ügymenetéről belügyminisztériumi körrendelet rendelkezett.²⁹ A honosság megítélésének kérdése a következő években, igaz csökkenő mértékben, de továbbra is napi probléma maradt a közigazgatásban. Még 1924 februárjában is akadt olyan hivatali ügyintéző, aki a *Magyar Közigazgatás* című lapban kért tanácsot a honosság értelmezésével kapcsolatban.³⁰

Menekültek (és) optánsok száma

A menekültek pontos számát hivatalosan az 1920 áprilisában létrehozott OMH jelentéséből ismerjük.³¹ Az 1924 nyarán kiadott beszámoló szerint 1918-tól 350 ezer személy menekült/költözött át az utódállamokból Magyarország területére. Mivel a hivatal csak az 1919 októbere után érkezett menekülteket regisztrálta, a korábban érkezettekről csak becslést adhatunk. Joggal feltételezhető, hogy több ezer, korábban átjött személy maradhatott ki az összeírásból, nem is beszélve azokról, akik a zöldhatáron keresztül érkeztek. Ezek alapján jóval több, mintegy 400–430 ezer³² fővel érdemes számolni.

Sajnos az OMH adatai utólag már nem ellenőrizhetők vissza, mivel a számítás alapjául szolgáló dokumentumok a második világháború során megsemmisültek. Így ma már csak az imént említett 30 oldalas jelentés, valamint néhány egyéb, indirekt forráscsoport adhatna megközelítően pontos képet a menekültek számáról. Ez utóbbiak esetében azok a közgyűjteményekben ma még nagyrészt feltáratlan és gyakran csak töredezetten fennmaradt minisztériumi, vármegyei, városi és községi szinten keletkezett iratok jöhetnek számításba, amelyek szisztematikus

²⁸ *Tarczay Áron*: A magyar állampolgárság viszonya a magyar nemzetiséghez és a lakóhelyhez – a jogtörténetben és jelenleg. (https://kisebbssegkutato.tk.mta.hu/kettosallampolgarsag/tanulmanyok/tan_30.html, letöltés 2017. aug. 21.)

²⁹ A 167.335/1922. B. M. sz. körrendeletet 1922. okt. 23-án adták ki. Magyarországi Rendeletkötet Tára 56. (1922) 252–255. 1926-ban Rakovszky Iván belügyminiszter a feltorlódtott visszahonosítási ügyek miatt a 12.551/1926. B. M. sz. rendeletben az ügyek tárgyalásának egyszerűsítését és gyorsítását rendelte el. Magyarországi Rendeletkötet Tára 60. (1926) 264–266.

³⁰ Kérdések és Válaszok. III. Magyar Közigazgatás 42. (1924) 6. sz. 4.

³¹ *Petrichevich-Horváth E.*: Jelentés i. m. 37.

³² Az OMH összegző adatainál ötven-nyolcvanezerrel nagyobbra becsüli a menekültek számát *Ablonczy Balázs*: Sérelem, jogfolytonosság, frusztráció. Alsó-Fehér vármegye menekült törvényhatósága Budapesten, 1919–1921. In: *Uő*: Nyombiztosítás. Letűnt magyarok. Pozsony 2011. 159–176.; *Gyáni Gábor – Kövér György*: Magyarország társadalomtörténete. A reformkortól a második világháborúig. Bp. 2003. 206. A trianoni menekültek kifejezés használata kimondottan csak az 1918 novemberében után, a megszállt területekről Magyarországra érkezőkre vonatkozik. Nem számítjuk bele azokat, akik 1916-ban az erdélyi román betörés következtében érkeztek Magyarországra.

felméréséből és elemzéséből megerősíteni vagy éppen cáfolni lehetne a menekültek hivatalos számáról szóló egyetlen OMH jelentést. A komplex feltárás még várat magára.

Az OMH jelentésében nem szerepelnek azok, akik a háború alatt fordultak meg, telepedtek le Magyarországon. A háború alatti népességmozgás mindenekelőtt két nagyobb csoportot, az erdélyi és az úgynevezett galíciai menekülteket érintette. 1916. augusztus 27-én Románia megindította a támadást az Osztrák–Magyar Monarchia ellen és benyomult a Kárpátok hágóin keresztül Magyarországra. A főként Székelyföldről menekülő civil lakosságot az ország belső vármegyéiben helyezték el, és visszaköltöztetésük hivatalosan csak 1918 tavaszán ért véget.³³ A másik népességmozgás 1914 ősztől az Osztrák–Magyar Monarchia keleti tartományaiból Magyarországon át Ausztria felé zajlott. A galíciai és bukovinai tartományokból menekülők zöme csak átutazott az országon, s csak kisebb hányaduk maradt itt hosszabb-rövidebb ideig, vagy tartózkodott itt még a háború végén is. A korabeli diskurzusban gyakorta csak „galíciai menekülteknek” nevezett, többségükben osztrák állampolgárságú, döntően zsidó származású személyek pontos száma nem ismert. Számuk pontosítását nehezíti, hogy a fogalom nagyon rövid idő alatt pejoratívvá vált, és az eredeti bevándorlók mellett a nincstelenek, rosszabb esetben lumpenek, kisstíliű bűnözők, sőt számos sajtótermékben ki- vagy ki nem mondottan a zsidóság megjelölésére szolgált. A magyar kormányzat már 1919 decemberében rendeletet adott ki a galíciaiak összeírásáról, kitoloncolásáról, majd gyűjtőtáborba zárásáról.³⁴ Vas megyében például alispáni instrukciók alapján havonta kétszer kellett a járásoknak és városoknak jelentést tenniük az ott lévőkről.³⁵

A keleti tartományokból érkező, honossággal nem rendelkezők mellett, bármilyen meglepő is, az 1921-ben és 1922-ben magyar állampolgárságot kérvényező optálók pontos számát sem ismerjük. A belügyminisztériumi összesítők ugyan megsemmisültek, de a hazai levéltárakban hiányosan fennmaradt jelentések szisztematikus átnézése után elvben megközelítőleg rekonstruálni lehetne a kérvényezőők számát. A kutatást azonban nagymértékben nehezíteni az a már korábban említett tény, hogy maguk a vármegyék sem mindig készítettek összegzéseket az általuk összegyűjtött és a Belügyminisztérium felé továbbított iratokról. Emiatt pontos képet feltehetőleg a rendkívül időigényes és bizonytalan

³³ Az 1916-os erdélyi román betörés menekültügyi kérdéseiről részletesebben lásd *Csóti Csaba*: Az 1916. évi román támadás menekültügyi következményei. *Regio* 10. (1999) 3–4. sz. 226–242.

³⁴ Huszár Károly kormánya 1919 decemberében rendelkezett a galíciaiak kitoloncolásáról, akik közül a korabeli híradások szerint ezekben a hetekben majd 50 ezren tartózkodtak csak Budapesten. *Pesti Napló*, 1919. december 6. 4. A 2.097/1920. B. M. sz. körrendelete felsorolja, hogy az egyes megyékben mely településeken lesznek kijelölve gyűjtőtáborok.

³⁵ *Katona Attila*: Zsidóság és zsidó kérdés Vas vármegyében 1910–1938. Doktori (PhD) értekezés. Pécsi Tudományegyetem 2008. 205.

kimenetelű, szisztematikus levéltári forrásfeltárás után sem kaphatnánk. Az optálók számáról – vagy jóval inkább arányáról – korabeli híradások is beszámolnak. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főlevéltárnoka, dr. Gorzó Albert 1922. július 23-án, néhány nappal az optálás lezárulta előtt, több százezer beérkezett kérvényről beszélt egy interjúban.³⁶ Gorzó állítása szerint naponta 400–500 új jegyzőkönyvet tudtak felvenni, emiatt a határidőben szereplő időpontig 30–40 ezer feldolgozása még el sem kezdődött. A helyzetet nehezítette, hogy az utolsó napokban a közigazgatás még egy nagyobb rohamra számított.

Az eddigi szórványos kutatások azt mutatják, hogy az optálókra vonatkozó jegyzőkönyvek, névlisták véletlenszerűen maradtak csak fenn a levéltárakban. Ez a tény azonban nem befolyásolja az úgynevezett optálási jegyzőkönyvek jelentős forrásértékét.³⁷ Kutatásaim során három olyan optálási jegyzőkönyvet is találtam, amelyek lehetőséget nyújtanak arra, hogy az 1918 és 1924 között az utódállamokból Magyarországra érkezettek számáról, társadalmi helyzetéről az eddigieknél többet tudjunk meg. Az ország három különböző pontján – Gyulán, Miskolcon és Szombathelyen – felvett jegyzőkönyvek olyan részletes adatfelvételek eredményei, amelyek alapján az állampolgárságot kérők származási helyét, nemét, vallását, foglalkozását és családi állapotát is megismerhetjük.³⁸ A mintegy kétezer ember adatainak elemzése természetesen nem fogja megerősíteni vagy megcáfolni az OMH jelentését, de a menekültkérdés okozta társadalmi problémák megismeréséhez és megértéséhez az itt feltárt és bemutatott jellegzetességek, egyéni életsorsok jelentősen hozzájárulhatnak.

Nem minden menekült volt optált, s nem minden optált volt menekült. Az optálók, azaz állampolgárságért folyamodók között olyanok is akadtak, akik akár több évtizede Magyarországon éltek, de nem rendelkeztek magyar állampolgársággal. Más kérvényezők esetében az illetőségi hely egyszerűen az elcsatolt területeken volt, ám ők életvitelszerűen a Magyarországnál maradt területeken éltek. Esetükben, ha 1921. július 26-a előtt négy éven át egy adott településen éltek és legalább egy évig községi adót fizettek, nem volt szükség optálásra, hiszen így községi illetőségük is volt.³⁹ Különösen az állami tisztviselők esetében hívták fel erre a

³⁶ Százezrek a magyar hazát választották. Magyarország, 1922. július 23. 6.

³⁷ *Aradi G.*: Az optálás kérdése i. m.; *Oltvai Ferenc*: A Csongrád vármegyei szerb optánsok ügye (1922–1930). In: A szerbek Magyarországon. Szerk. Zombori István. Szeged 1991. 137–198.; *Szűts István Gergely*: A miskolci optánsok társadalomszerkezeti vizsgálata. In: Politika és társadalom. A Jelenkortörténet útjai 1. Szerk. Czetz Balázs – Szűts István Gergely. Miskolc 2007. 143–164.

³⁸ Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL BML), Gyula város Tanácsának iratai (a továbbiakban: V.b. 172) 274. kötet.; Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL BAZML) Miskolc város főispánjának iratai (a továbbiakban: IV.1901/b.) 3. d.; MNL VaML V.173.e. I.84/1922.

³⁹ Húszezren kérték eddig a fővárostól a magyar állampolgárságuk igazolását. 8 Órai Ujság, 1922. május 18. 7.

figyelmet. Ők ténylegesen fel voltak mentve a községi adózás alól, a fővárosi tisztviselők pedig állásuk megszerzésével a községi illetőséget is megszerezték.⁴⁰

Ezekon a csoportokon kívül nagyszámban voltak olyan személyek is, akik az első világháború után, de még az optálás lehetősége előtt menekültek/költöztek Magyarországra. Pontos állami feljegyzések hiányában nehéz tehát megmondani, hogy az összes optáló közül hányan lehettek azok, akik az első világháború végét követően menekültek/költöztek a magyar fennhatóság alatt maradt területekre. De az sem tisztázható, hogy az OMH jelentésében összesített menekültek közül végül hányan tértek vissza a következő években az utódállamokban lévő korábbi illetőségi helyükre.

Az OMH működése és beszámolója szerint az 1918 novembere és 1924 nyara közötti éveket tekinthetjük a menekültkérdés időszakának. Ezen belül a menekültek aránya 1919-ben és 1920-ban volt a legmagasabb,⁴¹ majd a beköltözési tilalomnak köszönhetően 1921-ben és 1922-ben hatodára esett vissza az érkezők száma. Ez a visszaesés azért is érdekes, mert elvben a pozitív elbírálásban részesülő optálók éppen az 1922. év első felében kellett volna, hogy átköltözzenek Magyarországra. Az OMH adataiból tehát úgy tűnik, az optálók többsége már 1921 nyara előtt az országba érkezett, azaz pont azokban az években, amikor még nem működött szisztematikus ellenőrzés és összeírás.

Az optálási jegyzőkönyveket a trianoni rendelkezések értelmében a döntés hazai elfogadását követő egy éven belül, azaz 1921. július 26. és 1922. július 26. között kellett felvenni a törvényhatóságoknál. Az ezt szabályozó rendelet azonban csak 1921 szeptemberében jelent meg,⁴² ezért Budapesten csak október végén,⁴³ vidéken pedig novemberben, sőt inkább decemberben kezdtek a kérvényezők jelentkezni a törvényhatóságoknál. A rendeletben megszabták, hogy a jegyzőkönyveknek milyen személyes adatokat kell tartalmazniuk. A vizsgált három jegyzőkönyvből jól látszik, hogy a helyi ügyintéző idején, szorgalmán, érdeklődésén és természetesen a kérvényezőn is múlott, hogy ezeket mennyire pontosan adták meg. A legrészletesebb kérdőívek Gyulán készültek, ahol a név, a születési hely és idő, az illetőségi hely, a foglalkozás, családi állapot mellett a feleség és a gyerekek nevét, születési helyét és idejét is rögzítették. A másik két városban az alapadatok kitöltésére került csak sor.

Aradi Gábor Tolna megyei kutatásai azt támasztják alá, hogy sem a menekültek, sem az optálók nem oszlottak meg egységesen az egyes helyhatóságok, járások

⁴⁰ Eddig hétezen optáltak Budapesten. Az Est, 1922. február 12. 4.

⁴¹ Az OMH beszámolója szerint 1919-ben 110 573, 1920-ban pedig 121 830 személy menekült az utódállamokból Magyarország területére. *Petrichevich-Horváth E.*: Jelentés i. m. 37.

⁴² Az 1921. szeptember 28-án kiadott 6.500/1921. M. E. sz. és az 69.500/1921. B. M. sz. rendeletek rendelkeztek az opció lehetőségéről, annak feltételeiről. Magyarországi Rendeletek Tára 55. (1921) 250–258., 575–576.

⁴³ Budapesten 1921. október 24-én adták le az első optálási kérelmet. Az Ujság, 1922. június 28.

között. Voltak olyan járások, mint például a simontornyai,⁴⁴ ahol alig néhányan kérvényezték magyar állampolgárságukat, míg máshol több ezren. A kérvények száma több tényezőtől is függött, így például az adott település földrajzi elhelyezkedésétől (vasúti csomópont volt-e), gazdasági helyzetétől, a közigazgatási szervezetben elfoglalt helyétől valamint az oda helyezett köztisztviselők számától és jellegétől. Elvben a posta, a katonaság és a nagyobb állami üzemek hivatalból rendezték az állampolgársági kérdéseket, azaz alkalmazottaik kérvényeit együttesen terjesztették be a Belügyminisztériumnak. Az optálási jegyzőkönyvekből azonban úgy tűnik, hogy az érintett munkavállalók erről aligha tudtak.

A korabeli sajtóban megjelent cikkekből, valamint a *Magyar Közigazgatás* című lap olvasói levelei között a hivatali ügyintézők által feltett kérdésekből jól látszik, mennyire bonyolult is volt az optálás menetének és a kérvények alapját jelentő illetőség kérdésének a meghatározása. Egy akkor már Romániához tartozó településen született olvasó kérdése és az arra adott válasz ezt jól mutatja. Eszerint bár a férfi „külföldön” született, de 1909 óta két év megszakítással Magyarországon élt és állami alkalmazásban volt, községi illetőségét megállapították. Kérdésére ezt a választ kapta: „Jól teszi, ha optál, bár lehet, hogy arra szükség nem lesz.”⁴⁵

A háború utáni állampolgárság és optálás kérdése alig kutatott a magyar történetírásban. Szinte egyedülként majd húsz éve Aradi Gábor foglalkozott a témával, tanulmányai ma is alapvető összefoglalásnak számítanak.⁴⁶ Rajta kívül érdemes megemlíteni Kovács Éva kutatását is, aki az 1922-ben Kassáról állampolgársági okok miatt kiutasított közel 600 fő társadalomszerkezeti vizsgálatát végezte el.⁴⁷ Bár Kovács cikkében nem tér ki rá, de az ott felsorolt menekültek nagy valószínűséggel, néhány hónappal korábban Magyarországra optált személyek lehettek.

Optálási jegyzőkönyvek elemzése

A következőkben a már említett három optálási jegyzőkönyv alapadatait ismeretjük – az optálók számát, illetékességi helyét, vallását és foglalkozását –, majd ezek alapján elemezzük az ott szereplő információkat.

Gyula városához 1921. december 8. és 1922. június 26. között 338 személy és rajtuk keresztül további 369 hozzátartozó nyújtott be optálási kérelmet.⁴⁸ A 338 személyből 263 volt férfi (77,8%), 61 nő (18%) 14 pedig kiskorú. Ez utóbbi státusz

⁴⁴ Aradi G.: Az optálás kérdése i. m.

⁴⁵ Kérdések és válaszok VII. *Magyar Közigazgatás* 40. (1922) 23. sz. 7.

⁴⁶ Aradi G.: Az optálás kérdése i. m. 2002.; Aradi Gábor: A San Remo-i tárgyalások magyarországi előkészülete. *Levéltári Szemle* 52. (2002) 3. sz. 24–38.

⁴⁷ Kovács É.: *Hontalanok* i. m.

⁴⁸ MNL BML V.B.172. 275. kötet.

teljesen egyedi, hiszen elvben 18 év alatti személyek csak szülei vagy gyámjaik által optálhattak volna. A másik két optálási jegyzőkönyvben nem is találkozunk ilyen esetekkel. A öt és tizenhárom év közötti kiskorúak nagy valószínűséggel állami gondozottak lehettek.

A Gyulán regisztrált 338 személyből 239-en (70,7%) Romániát, 45-en (13,3%) Szerb–Horvát–Szlovén Királyságot, 32-en (9,4%) Csehszlovákiát, 9-en (0,02%) pedig Magyarországot jelölték meg korábbi illetőségi helyként. Az imént idézett 14 kiskorú esetében születési hely mindenkinél szerepel, illetőség viszont csak két esetben.

Felekezeti szempontból az optálók közül 199 fő (59,4%) római katolikusnak, 80 fő (23,8%) reformátusnak, 17 fő (5%) izraelitának, 15 fő (4,4 %) evangélikusnak, 10 fő (2,9%) ortodoxnak, hét fő (2%) unitáriusnak, öt fő görög katolikusnak, míg egy fő baptistának vallotta magát. Három személy esetében nem jelöltek meg vallást.

A foglalkozás meghatározásánál mindhárom jegyzőkönyvnél az OMH által megadott kategóriákat vettük alapul.⁴⁹ Az 1924-ben kiadott jelentés az elmúlt négy év tapasztalatai alapján 11 foglalkozási csoportba sorolta a Magyarországra érkezetteket. Ezek alapján a Gyulán optálók közül legtöbben, 219-en (64,7%) közszolgálati alkalmazottak voltak. Közülük ötvenhárman csendőrök és rendőrök, huszonhatan MÁV, heten pedig postai alkalmazottak. Az OMH kategóriái alapján 44-en (13%) iparosok és kereskedők, kilencen pedig ipari és kereskedelmi alkalmazottak. Gazdálkodó, földbirtokos, illetve bányamunkás vagy bányatisztviselő nem volt a kérvényezők között. A kategóriák alapján két ügyvéd, 7 orvos, 7 magánzó, 24 (7,1%) tanuló és iskolai hallgató, 13 háztartásbeli, valamint 31 (9,1%) egyéb, be nem sorolható státuszú szerepelt a kérvényezők között.

Borsod vármegye székhelyén, Miskolcon 1921. december 7. és 1922. július 26. között 784 személy, valamint rajtuk keresztül 705 hozzátartozójuk adta le optálási kérelmét.⁵⁰ A 784 személyből 693 (88,3%) volt férfi és 90 (11,2%) nő.

A 784 fő illetőségi hely szerint a következő, újonnan létrejövő országokat jelölte meg: 455 fő (58,5%) Csehszlovákiát, 169 fő (21,7%) Romániát, 36 fő (5,7%) a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságot, 12 fő (0,01%) Magyarországot, míg négy fő Ausztriát. 7 személy esetében nem szerepel illetőségi hely a jegyzőkönyvben.

A vallási megoszlás a Miskolcon leadott kérelmek alapján a következőképpen alakult. A 784 kérelmező közül 410 római katolikus (52,2%), 165 református (21%), 95 evangélikus (12,1%), 60 izraelita (7,6%), 45 görög katolikus (5,7%), 5 unitárius és 4 személy ismeretlen felekezetű volt.

⁴⁹ Az OMH tizenegy foglalkozási kategóriája: 1. közszolgálati alkalmazott, 2. iparosok és kereskedők, 3. ipari és kereskedelmi alkalmazottak, 4. gazdálkodó, földbirtokos, 5. bányamunkás és bányatisztviselő, 6. ügyvéd, 7. orvos, 8. magánzó, 9. tanuló és iskolai hallgató, 10. háztartásbeli, 11. egyéb foglalkozású.

⁵⁰ MNL BAZML IV.1901/b. 3. d.

Amennyiben a foglalkozás alapján csoportosítunk, legnagyobb arányban közszolgálati alkalmazottakat találunk, ők az összes kérvényező 80,9%-át (635 fő) tették ki.⁵¹ Rajtuk kívül 29 (3,7%) iparos és kereskedő szerepel. Az ipari és kereskedelmi alkalmazottak száma meglehetősen alacsony, mindössze 12-en (1,5%) kérvényezték optálásukat Miskolcon. Mellettük még 3 orvos és egy ügyvéd szerepel a fennmaradt iratokban. Rajtuk kívül 30 háztartásbeli (4%), tanuló és iskolai hallgató 32 fő (4,1%), valamint 7 magánzó. Gazdálkodó, földbirtokos, illetve bányamunkás vagy tisztviselő egy sem volt a kérvényezők listáján. Rajtuk kívül még 35 egyéb foglalkozású (4,4%) szerepel az általunk elemzett optálási jegyzőkönyvben.

Szombathelyen 1921. december 9-én vették fel az első adatokat, az utolsó bejegyzés pedig Gyulához és Miskolchoz hasonlóan 1922. június 26-a volt.⁵² E fél év alatt 682 optáló és 735 családtagja adta le kérelmét a városházán. Az illetékségi hely szerint a kérvényezők közül 232 személy (34%) Csehszlovákiából, 205 fő (30%) Romániából, 121 fő (17,7%) Ausztriából, 111 fő (16,2%) a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságból érkezett. Rajtuk kívül 10 fő (1,4%) magyarországi települést jelölt meg illetékségi helyként.

A 682 optáló közül 588 férfi (86,3%) és 91 nő (13,7%) volt. Az optálási jegyzőkönyv adatai szerint a kérvényezők közül 496-an (72,6%) római katolikusnak, 69-en (10%) evangélikusnak, 62-en (9%) reformátusnak, 42-en (6,1%) izraelitának, 6-an unitáriusnak, 4-en görög katolikusnak, 3-an ortodoxnak, egy személy pedig felekezeten kívülinek vallotta magát.

A Szombathelyen optáltak közül 388 személy (56,8%) állt valamilyen közszolgálati alkalmazásban, 58-an (8,5%) iparosok és kereskedők, 42-en (6,5%) voltak kereskedelmi vagy ipari alkalmazottak. A jegyzőkönyvben ezen kívül 2 földbirtokos, 2 ügyvéd, 6 orvos, 12 magánzó, 31 (4,5%) tanuló, iskolai hallgató, valamint 39 (5,7%) háztartásbeli. Szombathely esetében meglehetősen sok, 102 (14,9%) személy foglalkozása csak az egyéb kategóriába volt sorolható.

Az ország három különböző pontján, közel azonos időben felvett jegyzőkönyvekben 1835 optálni szándékozó személy részletes, valamint 1809 családtag alapadatai szerepelnek. Összesen tehát 3644 személy neve és egyéb adata ismert, ám arra vonatkozólag nincsenek pontos információink, hogy közülük kik érkeztek az impériumváltásokat követően Magyarországra. A részletes adatokkal rendelkező 1835 optáns 1918 és 1924 közötti élettörténetének felkutatása lehetetlen vállalkozásnak tűnik. Mindezt csak egy szisztematikus és időigényes társadalomtörténeti kutatás alapján lehetne elvégezni, ám az alapkutatások a három település esetében is váratnak még magukra.

⁵¹ Szűts I. G.: A miskolci optánsok i. m. 157.

⁵² MNL VaML V.173.e. I.84/1922.

Napjainkban a folyamatosan bővülő digitális adatbázisoknak köszönhetően mégis lehetőség van arra, hogy néhány – például jelentősebb pozíciókat betöltő – személy esetében rekonstruálhassuk a vizsgált korszakra eső élettörténeteket. Szerencsés esetben így fény derülhet arra is, hogy az optáló az első világháború után érkezett-e a magyar fennhatóság alatt maradt vármegyékbe vagy már korábban is itt élt. Mindez elsősorban a közalkalmazottaknál lehet kutatási program, hiszen esetükben hivatali útjuk alakulása különböző értesítőkből, névjegyzékekből valamint egy-egy vármegye vezető testületét bemutató kötetekből legtöbb esetben nyomon követhető.⁵³

Az eddig azonosított személyek esetében egyértelműnek látszik, hogy az optáló közszolgálati alkalmazottak döntő többsége valóban az impériumváltás következtében érkezett Magyarországra és kérvényezte magyar állampolgárságát.⁵⁴ Kis hányaduk élt csak már 1918 ősze előtt is itt, ám ők az elcsatolt területeken rendelkeztek illetőséggel.

Az online adatbázisok mellett a gyulai városháza akkurátus hivatalnokainak köszönhetően az itt felvett jegyzőkönyvből egyéb módon is következtetni tudunk az egyes kérvényezők élettörténetére. Gyulán ugyanis nemcsak a gyermekek számát, keresztnévét, hanem születési helyét és idejét is feljegyezték. Ez utóbbiak alapján nyomon követhető, hogy a családok egy-egy gyermek születésekor éppen hol tartózkodtak. Az optálás során regisztrált 217, 18 év alatti gyermek közül 48-an 1918 novembere után Gyulán vagy közvetlen közelében születtek. Ez majdnem egynegyede az összes optált gyermeknek. Többségük nem elsőszülött volt, tehát a többgyermekes családok esetében a születési helyből következtetni lehet a család mobilizációjára is. Ezeket az adatokat végig olvasva láthatóvá válnak az 1918 ősze és az optálás regisztrálása közötti menekülés/költözés állomásai is. Jó példa erre a székelyudvarhelyi illetőségű, az optálás idején 30 esztendőes özvegy Várady Gyuláné, akinek első gyermeke 1911-ben Marosvásárhelyen, a második 1917-ben Karánsebesen, míg a harmadik 1919 decemberében Gyulán született. A váradfenesi illetőségű, az optálás idején 32 éves Posta Ferenc MÁV segédtszűnek és nejének első gyermeke 1917-ben Nagyváradon, míg a második 1918 decemberében már Gyulán látta meg a napvilágot.

Szombathely és Gyula esetében a nős optálók házastársainak születési helyei is ismertek. Ez alapján megállapítható, hogy az illetősége miatt immár külföldinek számító családfők 20,2%-a Vasba, míg 24,8%-a Békésbe, a feleség magyarországi

⁵³ Szombathely esetében lásd *Halász Imre*: Vasmegyei fejek. Szombathely 1930., Gyula esetében pedig *Oroszlány Gábor*: Békésvármegye tíz éve 1918–1928. Gyula 1929.

⁵⁴ Aradi Gábor Tolna megyében végzett kutatása során szintén arra a következtetésre jutott, hogy az optánsok többsége a háború után menekült az utódállamokból Magyarországra. *Aradi G.*: Az optálás kérdése i. m.

szülőhelyére tért vissza. Ugyan a feleség a házassággal férje illetőségét kapta meg, azonban az impériumváltást követően a magyar állampolgársághoz, majd letelepedéshez már új, a trianoni Magyarországon lévő illetőségre volt szüksége. Ezért teljesen érthető, ha a családok rokonaikhoz, szülőföldjükre tértek vissza.

Vallási megoszlás

A világháború előtt tartott utolsó népszámlálás szerint Magyarországon 9 010 135 (49,3%) római katolikus, 2 603 381 (14,3%) református, 2 333 979 (12,8%) görögkeleti, 2 007 916 (11%) görög katolikus, 1 306 384 (14,3%) evangélikus, 911 227 (5%) izraelita és 74 275 (0,4%) unitárius vallású állampolgár élt.⁵⁵ Ezek alapján érdemes megvizsgálni, hogy az ország három különböző pontján optált személyek körében milyen felekezeti arányokat találunk.

1. táblázat Az optánsok felekezeti megoszlása

Település	római katolikus	református	evangélikus	izraelita	görög katolikus	ortodox	unitárius
Gyula	199 (59,4%)	80 (23,8%)	15 (4,4%)	17 (5%)	5 (1,4%)	10 (2,9%)	7 (2,0%)
Miskolc	410 (52,6%)	165 (21,2%)	95 (12,2%)	60 (7,6%)	45 (5,7%)	-	5 -
Szombathely	496 (72,6%)	62 (9,0%)	69 (10,0%)	42 (6,0%)	4 -	3 -	6 -

Forrás: MNL BML V.b. 172 274. k.; MNL BAZML IV.1901/b. 3. d.; MNL VaML V.173.e. I.84/1922.

A három jegyzőkönyv adatait alapul véve megállapítható, hogy az optálók körében mindenhol magasabb a római katolikusok aránya, mint az országos átlag, sőt Szombathelyen az összes kérvényező majdnem háromnegyedét ők tették ki. Ez utóbbi azzal magyarázható, hogy Vasban, valamint a környező vármegyékben korábban is jelentősen magasabb volt a római katolikusok aránya az országos átlagnál.⁵⁶ Az Ausztriához valamint a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz csatolt településekről érkezők között pedig abszolút többségben voltak.

Szombathely lakossága az 1910-ben regisztrált 30 947 főhöz képest 1930-ra 35 758 főre nőtt, a felekezeteken belül a legnagyobb növekedést a korábban is abszolút többségben lévő római katolikusok produkálták. Amíg 1910-ben 24 421,

⁵⁵ *Karner Károly*: Felekezetek Magyarországon a statisztikai megvilágításban. Debrecen 1931. 5.

⁵⁶ Az 1910-es népszámlálás adatai szerint Vas vármegye 435 793 lakosából 331 269 (76%) volt római katolikus vallású. Magyar Statisztikai Közlemények (a továbbiakban: MSK). Az 1910-es népszámlálás adatai. 42. kötet. Bp. 1912. 71.

addig húsz évvel később már 25 599 fő vallotta magát annak.⁵⁷ Bár egyelőre pontosan nem ismert, hogy az optánsok majd háromnegyedét kitevő római katolikusok közül hányan maradtak Szombathelyen, mindenesetre érdekes nagy számuk és a városban gyarapodó felekezetük.

A református optánsok aránya Gyulán és Miskolcon majd egyharmaddal volt nagyobb az országos átlagnál, míg Szombathelyen majdnem felével kisebb. Az evangélikusoké mindhárom esetben kisebb – igaz Miskolcon alig 2%-kal – mint az országos átlag. Egyedül az izraeliták aránya azonos szinte teljesen a három városban és megegyező az országos átlagával.

A történeti Magyarországon az evangélikusok jelentős része német származású volt, jelentős számban az északi vármegyékben, Sárosban és Szepesben (Szepességben) éltek. Miskolc esetében jól érzékelhető az innen való beköltözés, hiszen a regisztrált 95 lutheránus háromnegyede (72 fő) a Csehszlovákiához került északi vármegyékből származott.

A felekezeti arányszámok természetesen attól függtek, hogy kik és milyen vidékekről érkeztek nagyobb számban. Gyula esetében elsősorban Arad városa és a szomszédos vármegyék, Miskolcnál Kassa és az észak-keleti vármegyék voltak meghatározóak. Szombathely ebből a szempontból kivételt jelent, hiszen itt szinte azonos arányban találunk erdélyi és felvidéki illetőségűeket. Fekvéséből adódóan természetesen itt jelentősen nagyobb az ausztriai illetőségűek száma, akik szinte kivétel nélkül római katolikus vallásúak voltak.

Az izraeliták aránya Miskolc kivételével szinte megegyezik az országos aránnyal. A borsodi megyeszékhelyen optáló 60 izraelita személyből 37-en a Csehszlovákiához került, egykori kelet-magyarországi vármegyékből, Ungból és Beregből származtak. A 15 Romániához került illetőséggel rendelkező személy több mint fele pedig Máramarost jelölte meg illetőségnek. Szombathely esetében nem ilyen egyértelmű a helyzet, hiszen a Csehszlovákiához került vármegyékből származó 21 fő (az összes izraelita kérvényező 50%-a) különböző területekről érkezett. Gyulán a 17 izraelita optáns közül tízen a Romániához került, határ menti vármegyéket – Aradot, Temest, valamint Bihart – jelölték meg illetőségi helyként. Gyula esetében a trianoni döntést követő első népszámlálás adatait vizsgálva az ortodox és izraelita felekezeten belül csökkenés, míg a többi egyháznál növekedés mutatható ki. Legnagyobb arányban a római katolikusok száma nőtt, igaz nem olyan mértékben, mint Szombathelyen.⁵⁸

⁵⁷ Uo. 70.; MSK Az 1930-as népszámlálás adatai. 83. kötet. Bp. 1932. 127.

⁵⁸ Az 1910-es népszámlálás szerint Gyulán 12 094, 1930-ban pedig 13 127 római katolikus vallású személy élt. MSK. Az 1910-es népszámlálás adatai. 42. kötet. i. m. 279.; MSK. Az 1930-as népszámlálás adatai. 83. kötet. i. m. 153.

A listából szinte teljesen hiányoznak a görögkeletiek, aminek az az oka, hogy esetükben a vallási – legtöbb esetben – egyben etnikai identitást is jelentett. A történeti Magyarországon ortodoxok szinte kizárólag román és szerb nemzetiségűek voltak, ezért nem meglepő, hogy a magyar állampolgárságért folyamodók között alig találkozhatunk velük. A görögkeletiek hiánya miatt a görög katolikusok kivételével az összes többi felekezet magasabb arányban van jelen, mint az országos átlag.

Foglalkozásszerkezet

Nem minden optáns volt menekült, mégis érdekes részletesen megvizsgálni, hogy foglalkozásszerkezetileg az optálási jegyzőkönyvek milyen hasonlóságot mutatnak az OMH jelentésével. Az 1924-ben készült beszámoló szerint a 350 ezer menekültből a 104 804 keresőnek 40,2%-a (42 163 fő) állt korábban valamilyen közszolgálatban. Ez a szám első pillantásra elég kevésnek tűnik, ha figyelembe vesszük, hogy Petrichevich-Horváth Emil, az OMH elnöke 1920 novemberében úgy nyilatkozott, hogy az addig Magyarországra menekült 60 ezer személy majd 70%-a, azaz körülbelül 40 ezer ember állt korábban közszolgálati alkalmazásban.⁵⁹ Amennyiben ez igaz volt, úgy a következő négy esztendőben maximum 2–3 ezer volt közszolgálati alkalmazott érkeztetett Magyarországra. Ez – ismerve az utódállamok politikáját és a beköltözési hajlandóságot – elég valószínűtlennek tűnik. Úgy véljük tehát, hogy az 1920. novemberi interjúban közölt 70%-os alkalmazotti létszám és az OMH 1924-es jelentésében leírt 42% között lehet valahol a valós adat. Ezt erősítik meg az optálási jegyzőkönyvek adatai is, hiszen Gyulán az összes kérvényező 64,7%-a, Szombathelyen 56,8%-a, míg Miskolcon 80,9%-a állt korábban a magyar állam szolgálatában.

Miskolcon az országos átlagnál sokkal nagyobb arányban dolgoztak közszolgálati alkalmazottak. Ennek legfőbb oka az volt, hogy az impériumváltás után több intézményt is a városba helyeztek, amelyekkel együtt érkeztek az alkalmazottaik is.⁶⁰ Az optálási jegyzőkönyv adatai szerint Kassáról kimagaslóan sokan költöztek át Borsod vármegye központjába.⁶¹ Közülük huszonnégyen korábban a Kassai Magyar Királyi Posta és Távírdai Igazgatóságon, míg tizenhatan a kassai városi katonai parancsnokságon dolgoztak. A kassai postaigazgatóságon kívül a tankerületi főigazgatóság, a kerületi rendőr-főkapitányság és a hadbiztosság is

⁵⁹ Ki jöhet ezentúl Csonka-Magyarországba. Magyarország, 1920. november 19. 5.

⁶⁰ *Tóth Pál*: A köztisztviselők társadalmi életének és politikai arculatának jellemző vonásai Miskolcon 1919–1939. években. In: Borsodi Történelmi Évkönyv V. Szerk. Deák Gábor – Román János. Miskolc 1976. 119–145.

⁶¹ A Miskolcon optáltak közül nyolcvanan (az összes kérvényező 10%-a) Abaúj-Torna vármegye központját jelölte meg illetőségi helyként.

Miskolcra költözött. Ide helyezték az ungvári főrealiskolát, a tótsóvári erdőkapitányságot, valamint az eperjesi jogakadémiát is. A hivatalokkal együtt költöző alkalmazottak mellett érkeztek kassai vasutasok, valamint a város gyalogezredének, a harmincnégyeseknek a tisztjei is. Ezen kívül voltak olyanok is, akik egyedül, családjukkal vagy néhány munkatársukkal együtt menekültek valamelyik északi-vármegyei településről Miskolcra.⁶²

1918. december 24-én, a belgrádi katonai konvenciót megszegve a szerb csapatok átkeltek a Dráván és Vas vármegye déli járásait kezdték birtokukba venni. A megszállással együtt, hasonlóan az északi és az erdélyi vármegyékhez, itt is megkezdődött a magyar érzelmű, korábban főként állami hivatalos viselők kiutasítása és menekülése.⁶³

Az Ausztriával határos területek hovatartozása körül hosszú hónapokig bizonytalanság uralkodott, majd 1919 augusztusában az osztrák csapatok behatoltak Vas vármegyébe. Ezt a támadást a magyar határrendőrség és csendőrség hamar visszaverte.⁶⁴ A változó politikai helyzet miatt jelentősebb menekültáradat ekkor még nem indult meg a magyar területek felé.

Szombathely esetében 1921 augusztusában jeleztek nagyobb beköltözési hullámot az Ausztriához került területekről.⁶⁵ Ennek mértéke azonban a beköltözési tilalom miatt végül mégsem öltött jelentősebb méreteket. Vas vármegye a trianoni döntés értelmében végül Ausztria és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság felé vesztett el járásokat, 195 településsel.⁶⁶ A megmaradt területek közül a vármegyei központ, Szombathely a korábbi hatvan helyett tíz kilométerre került az új államhatártól. A városba határ menti státusza lévén új hivatalokat, így csendőr- és rendőrkerületi parancsnokságot, vegyesdandár-parancsnokságot és fővámmhivatalt is helyeztek. A nyugat-magyarországi népszavazás körüli bizonytalan helyzet miatt 1921 augusztusától fél évre szintén a városba került a Soproni Posta- és Távirada Igazgatóság.⁶⁷ Mindezek az intézkedések és a menekült személyek érkezése csak tovább fokozták a városban amúgy is kritikus lakáshiányt.

A szomszédos, kis számban magyarok lakta és Ausztriához került burgenlandi tartományból a szombathelyi kérvényezők ötöde származott. Az Ausztriából optáltak esetében a németújvári járást, benne a székhely Németújvár (Güssing), valamint Rohonc (Rechnitz) városát találjuk. Vas vármegye a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság

⁶² A Csehszlovákiához került vármegyéből optáltak társadalomszerkezeti vizsgálatáról bővebben lásd *Szüts István Gergely*: Sikerek, kompromisszumok és kudarok a felvidéki menekültek integrációs folyamataiban. Fórum Társadalomtudományi Szemle 12. (2010) 4. sz. 3–24.

⁶³ *Botlik József*: Nyugat-Magyarország sorsa, 1918–1921. Vasszilvagy 2012. 80.

⁶⁴ Uo. 76.

⁶⁵ MNL OL K 26 1922.-XLIII. t. 1299. cs. 6906/1921.

⁶⁶ *Eger György*: A burgenlandi magyarság történetének főbb vonásai 1920-tól napjainkig. Burgenlandi magyarok közt. Bp. 1990.

⁶⁷ Hazatérnek a soproni hivatalok. Szózat, 1922. január 5. 8.

felé a muraszombati járást veszítette el, innen 31 személy szerepel az optálási jegyzőkönyvben. A Szombathelyen optáltak foglalkozásszerkezetileg, az állami alkalmazottak kisebb aránya miatt sokkal színesebb képet mutatnak, mint a másik két városban.

Gyula Szombathelyhez hasonlóan szintén határváros lett. A román csapatok előretörésével együtt több állami hivatal is áttette székhelyét az ország belsejében fekvő településekre. 1918. december elején például a temesvári 5. nehéz tüzérezred zászlóaljait helyezték Gyulára, majd nem sokkal később itt kezdték meg a leszerelését is.⁶⁸ Az ezt követő hónapokban inkább az átvonuló forgalom vált jelentőssé a településen. 1919. április 25-én a román csapatok bevonultak a városba és majd egy évig, 1920. március 28-ig megszállás alatt tartották. Ez idő alatt a déli megyékből való költözés minimálisra csökkent.⁶⁹ A megszálló román csapatok, ahogy Erdély szerte, úgy Arad és Békés megyékben is igyekeztek ellehetetleníteni, vagy távozásra bírni a számukra kellemetlen, magyar érzelmű személyeket.⁷⁰ 1920 tavaszától, a román kivonulás után ismét megnőtt az Erdély déli részeiből beköltözők, valamint a városon keresztül az ország belsejébe igyekvő menekültek száma.

Gyula esetében Arad város és vármegye közelsége és sokrétű kapcsolatai az optálási jegyzőkönyvekből is kimutathatóak. A vármegyéből és központjából összesen ötvennyolcan optáltak, közülük 33-an (58,9%) közalkalmazottak, míg 10-en iparosok, kereskedők voltak.

Menekült optánsok – személyes sorsok

Az optáns közszolgálati alkalmazottak többsége olyan személy volt, aki 1918 után hagyta el önként vagy kényszer hatására korábbi állomáshelyét és költözött át Magyarországra. Jó példa erre a Miskolcra áthelyezett közintézmények listája és az optálási jegyzőkönyvben szereplő postások és vasutasok száma. A korabeli közlönnyöknek és sajtótermékeknek köszönhetően számos magánszemély és család esetében bizonyítható, hogy valóban 1918 novembere után érkeztek abba a városba, ahol az optálást benyújtották. Az aradi illetőségű Green család családfője, Green Nándor (Arad, 1865 – Szombathely, 1922), Arad város rendőrkapitánya, majd 1919 tavaszán rövid ideig főispánja volt. A román csapatok 1919. április 22-i bevonulása után azonnal elmozdították pozíciójából. Fél évig még a városban élt, ám 1919 októberében az új román hatalom számos más, korábban hivatalt viselt személlyel együtt kiutasította. A volt rendőrkapitány életéről egyelőre annyi biztos, hogy 1921 júliusában a Belügyminisztérium szombathelyi rendőrkapitányá

⁶⁸ Az 5. nehéz tüzérezred. Budapesti Hírlap, 1918. december 4. 8

⁶⁹ *Scherer Ferenc*: Gyula város története. Gyula 1938. 388.

⁷⁰ *Ablonczy B.*: Sérelem, jogfolytonosság i. m. 164.

nevezi ki.⁷¹ A Green család sorsáról alapvető információkat szolgáltatnak az optálási jegyzőkönyvben található adatok. 1922. június 22-én Green és felesége mellett ugyanis lánya Irén, és férje, Török László volt aradi aljegyző, másik lánya Berta, és férje, Ubl Rezső honvéd őrnagy, valamint Green Nándor unokaöccse, Traytler Dezső aradi pénzügyi tanácsos is leadta optálási kérelmét a szombathelyi városházán. Mindebből tehát az is kiderül, hogy Arad városát 1919 októbere után a Green család hét tagja hagyta el.

A gyulai optálási jegyzőkönyvben szereplő személyek közül kétségkívül Brém Lőrinc nagyváradi kanonok, majd gyulai helynök neve és története a legismertebb. 1921-ben a nagyváradi püspökség Gyulán egy ideiglenes püspöki helynökség felállításáról rendelkezett, ahová irodaigazgatóvá Brém kanonokot nevezték ki.⁷² Brém Lőrinc 1922. február 27-én adta be optálási kérelmét a gyulai városházán, ám ő maga már előző év kora ősze óta a városban tartózkodott. Költözése nemcsak az egyházi hivatal, hanem a beköltözési tilalom miatt is visszhangot váltott ki a magyar kormánykörökben. 1921. augusztus 21-én a Kereskedelemügyi Minisztérium levélben fordult gróf Bethlen István miniszterelnökhöz a beköltözési tilalom okozta általános problémák miatt.⁷³ A határon veszteglő, Romániából kiutasított magyarok több hetet voltak kénytelen várni, mire a magyar oldalról szerelvény érkezett értük. A határon veszteglők között a jelentések szerint nagy feszültséget okozott, hogy a nagyváradi püspökség öt szerelvényt kért a Gyulára való átköltözéshez. A Kereskedelemügyi Minisztérium mindezt jelezte a miniszterelnökségnek, indítványozva hogy éppen az ilyen áldatlan állapotok miatt függesszék fel a beköltözési tilalmat. Brém Lőrinc 1921 szeptemberében a MÁV által biztosított szerelvényekkel Gyulára érkezett, ám optálási kérelmét csak fél évvel később nyújtotta be.

A Gyulán optált személyek adatait vizsgálva jól látszik, hogy számtalan házasság kötöttett a két szomszédos vármegyében élők között. A román csapatok kivonulása után és az optálási időszak alatt több család döntött úgy, hogy a határ közelében, jelesül Gyulán kíván ideiglenesen letelepedni. Békés vármegye 1920-as évtizedének összefoglalójaként íródott kötet hasábjain tucatnyi ilyen optáns/menekült életrajzával, arcképével találkozhatunk.⁷⁴

Természetesen a bemutatott települések esetében nemcsak – gyakran csupán ideiglenes – bevándorlás, hanem kiköltözés is történt. Gyuláról például a román kivonulás után mintegy ötven, korábban szerepet vállaló helyi román család hagyta el a várost.⁷⁵

⁷¹ MNL OL K 27 (Minisztertanácsi-jegyzőkönyvek) 1921. júl. 8.

⁷² Scherer F.: Gyula város története i. m. 388.

⁷³ MNL OL K 26 1922.-XLIII. t. 1299. cs. 6215/1921.

⁷⁴ Oroszlány: Békés vármegye tíz éve. i. m.

⁷⁵ Scherer F.: Gyula város története i. m. 356.

A gyulai optánsok esetében azt is figyelembe kell venni, hogy az 1916-os erdélyi román betörés miatt az ország belseje felé menekültek közül többen itt letek menedékre, majd később itt is maradtak.⁷⁶ Bár 1918 tavaszán a székelyföldi területekre visszaköltöztették az onnan származó menekültek nagy részét, ám nem mindenki tért vissza szülőföldjére vagy korábbi állomáshelyére. Ilyen volt például dr. Petrovszky György is, aki 1920 októberében sajtó útján hirdette ki, hogy Kézdivásárhelyről végleg áttette ügyvédi irodáját Gyulára.⁷⁷

A határmenti várossá vált Gyula új közszolgálati funkciókat és hivatalokat kapott. Ezekben az években a város örömmel látott volna falai között oktatási intézményeket is. Mivel a nagyváradi egyházmegyét szinte kettévágta az új trianoni határ, ezért felmerült a püspökség teljes odaköltöztetése is. Gyula úgy tűnik örömmel befogadta volna a váradi jogakadémiát,⁷⁸ – különösen hogy a máramarosszigeti Hódmezővásárhelyre költözött – ám végül nem püspökség, hanem helynökség jött létre a városban.

Miskolc esetében közeli fekvése valamit több hivatali funkciójának és alkalmazottjának átköltöztetése miatt Kassa volt a legfontosabb kibocsátó város. Az összes optáló 10%-a Kassát jelölte meg illetőségnek, többségük állami alkalmazottként dolgozott a csehszlovák megszállásig. A kassai optánsok közül az Ajtay család történetét érdemes röviden bemutatni. Ajtay Sándor és négy gyermeke – közülük a legidősebb Sándor már családjával együtt – optált Miskolcra 1921 tavaszán. Az ekkor 33 éves ifjabb Ajtay Sándor és 25 éves húga a kassai postaigazgatóságon dolgozott korábban, Sándor ikertestvére, Piroska hajadon, míg a 18 éves Lajos tanulóként regisztrált.

Idősebb Ajtay Sándor számvevőségi főtanácsos tíz évvel később menekülésükről, valamint utolsó kassai napjaikról rövid visszaemlékezést jelentetett meg.⁷⁹ Eszerint a csehszlovák megszállást, majd a postaigazgatóság költöztetését követően a család – immár munka nélkül – továbbra is a városban maradt. A család fő napszámoként próbálta eltartani a családját, 1921-ben azonban végül mégis a kiköltözés mellett döntöttek. Ezt követően másfél évig a miskolci Gömöri pályaudvar oldalvágányain éltek vagonlakóként, majd különböző ideiglenes lakások után, 1924-ben az újonnan elkészült és nagyrészt menekültek által lakott Hodobay-telepre⁸⁰ költöztek.⁸¹ Ajtay Vilma szüleivel együtt élt a telepen, és a menekültek által alapított

⁷⁶ Uo. 333.

⁷⁷ Békés, 1920. október 16. 3.

⁷⁸ Jogakadémia Gyulán. Békés, 1921. március 16. 1.

⁷⁹ Ajtay Sándor nyugalmazott posta-számvevőségi főtanácsos visszaemlékezése, 1931. október 31. In: *Menekültek könyve*. Szerk. Tisza Miksa. Miskolc 1940. 4–7.

⁸⁰ *Szűts István Gergely*: Barakkok és tisztviselővillák. A trianoni menekülteket befogadó miskolci telepek helyzete az 1920-as években. *Kisebbségkutatás* 18. (2009) 435–452.

⁸¹ Ajtay Sándor nyugalmazott posta-számvevőségi i. m. 6.

Hodobay-telepiek Egyesületének aktív tagja lett.⁸² Emellett az egyházi életben is aktív szerepet vállalt, hiszen 1924-ben már a miskolci Református Leányegylet főtitkára volt.⁸³ A majd három évig húzódó lakhatási problémák ellenére már a megérkezését követő hónapban munkába állt a miskolci I. számú postahivatalnál.⁸⁴

A trianoni menekültkérdést már a korabeli közvélemény is a közszolgálati alkalmazottak helyzetével kapcsolta össze. Pedig az OMH beszámolójából is kitűnik, hogy a „regisztrált” menekültek majd fele (45,8%-a) háztartásbeliként lett bejegyezve. Ezen személyek – elsősorban nők, akik férjeikkel együtt optáltak – egzisztenciája az esetek többségében nagyban függött a családfőtől.⁸⁵ Mindhárom település esetében a nők optálók kisebb eltérésekkel az összes kérvényező felét tették ki.⁸⁶ Sajnos az optálási kérdések nem tértek ki az optált feleségek foglalkozására, azonban úgy véljük, ha a dokumentumok rendelkezésre állnának, akkor az OMH adataiban szereplő nagyszámú háztartásbeli többségnek neve feltehetően feltűnne a házastársak rovatban is.

Összegzés

Az ország három különböző városában készült optálási jegyzőkönyvek és a bennük szereplő személyek, családok élettörténete egy hosszas kutatási projektben is csak korlátozott mértékben lenne feltárható. Hogy mennyiben használhatók forrásként a menekültkérdés kutatásához ezek a jegyzőkönyvek, csak akkor tudnánk minden kétséget kizáróan megválaszolni, ha minden egyes kérvényezőről kiderítenénk, hogy vajon 1918. november után menekült-e a megszállt területekről Magyarországra. Ennek realitása meglehetősen csekély.

Az OMH irattárának megsemmisülése miatt egyelőre nem ismertek olyan, személyes adatokat tartalmazó összeírások, amelyekből a menekültek társadalmi összetételét vizsgálni lehetne. Úgy tűnik, egyedül az optálási jegyzőkönyvek azok, amelyekből információk nyerhetők ki ezzel kapcsolatban. A Gyulán, Miskolcon és Szombathelyen felvett jegyzőkönyvek elemzése után megállapítható, hogy az ott

⁸² Ajtay Vilma további életútjáról a Kürti Lászlóval való beszélgetéséből tudhatunk többet. Eszerint az optálási jegyzőkönyvben szereplő Kassával szemben valójában az Ung vármegyei Kisgejccön született 1896-ban. Apja, Nagyajtay Ajtay Sándor főtanácsos volt. Vilma, testvéreihez hasonlóan, Kassán járt iskolába, majd az ismert körülmények között kerültek Miskolcra. 1930-ban ment férjhez a diósgyőri vasgyárban dolgozó Zborovszky Sándorhoz. Férje 1972-ben bekövetkezett halála után települt át az Amerikai Egyesült Államokba. *Kürti László: Halál és identitás az emigrációban.* (http://epa.oszk.hu/02000/02002/00028/pdf/2007-3-4_kurti-halal.pdf, letöltés 2018. okt. 3.)

⁸³ A felszentelés alá kerülő ifjú lelkészek. Sárospataki Református Lapok, 1925. október 4. 178.

⁸⁴ *Szűts I. G.: Sikerek, kompromisszumok i. m. 3–24.*

⁸⁵ *Csáti Csaba: A menekült köztisztviselők társadalmi integrációjának keretei 1918–1924.* *Limes* 15. (2002) 2. sz. 25–40.

⁸⁶ Gyula esetében az összes kérvényező 59,69%-a, Miskolcon 53,89%-a, míg Szombathelyen 45,6%-a volt nő és szerepelt legalább felesége neve a jegyzőkönyvekben.

szereplő közszolgálati alkalmazottak többsége valóban 1918 novemberét követően menekült/költözött a magyar fennhatóság alatt maradt területekre. Az OMH 1924-es jelentését figyelembe véve ugyancsak megállapítható, hogy földrajzi helyzetüktől függően a három városban optáltak származási aránya majdnem megegyezik az országos átlagével. Azaz a Romániából érkezettek 56,2%-os aránya itt 40,6%, a Csehszlovákiából érkezettek 30,5%-a itt 33,8%, míg a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságból származóké majdnem megegyező, 12,8% és 11,6%.

Természetesen mindhárom település esetében a városhoz közel eső szomszédos országokból érkezettek voltak többségben. Szombathely és Gyula határváros lett, míg Miskolc a szomszédos Kassától számtalan hivatali funkciót vett át. Mindezek nagyban meghatározták, hogy kik optáltak, és kik telepedtek le a városban. Az azonban egyáltalán nem volt biztos, hogy az adott személy és családja az optálás leadásának helyszínén is maradt 1922 nyara után. A társadalmi mobilitás ugyanis – különösen térben, főként Budapest felé⁸⁷ – rendkívül nagy volt az egzisztenciát veszített menekültek körében.⁸⁸

OPTANT REGISTERS AS SOURCES FOR THE POST-WORLD-WAR I REFUGEE PROBLEM

by István Gergely Szűts

SUMMARY

According to official data, some 350 000 people moved to Hungary from the successor states of the Austro-Hungarian Monarchy after World War I. In view of the initial lack of registration of refugees, the number was certainly higher, probably between 400 000 and 430 000. Due to the destruction of the archives of the National Refugee Office, it is now impossible to determine the exact number of those who arrived to Hungary between 1918 and 1924. Consequently, it is only with the help of sources of a different nature that more can be learnt about the social composition of the refugees. An important but rarely used group of sources is constituted by the optant registers, containing data about those who petitioned for Hungarian citizenship, which were filled out in 1921–22, and have partly survived. The present study explores the data of people aiming to maintain or obtain Hungarian citizenship who were registered at three different points in the country: at Gyula, Miskolc, and Szombathely. Most of these petitioners arrived as refugees from the successor states, and their registered personal data offer the possibility of a micro-level analysis of their social characteristics.

⁸⁷ Mivel a menekültek többsége a fővárosba, illetve az ország középső területeire igyekezett eljutni, a budapesti és környéki állomások többsége 1919 őszére szinte teljesen megtelt. Ennek, és főleg az egy évvel később meginduló újabb menekülthullámnak köszönhetően a MÁV vezetősége és az OMH egy hálószerű logisztikai rendszer létrehozásával próbálta ellenőrzése alatt tartani a helyzetet és meggátolni, hogy a menekültek tömegesen Budapestre juthassanak. *Szűts I. G.: Vasutas vagonlakók* i. m. 102.

⁸⁸ *Ablonczy B.: Sérelem, jogfolytonosság* i. m. 168.; *Szűts I. G.: Vasutas vagonlakók* i. m. 102.